

תורת הבטחון - פרשת בהר

בענין מנוחת הנפש

וּנְתַנָּה הָאֶרֶץ פְּרִיָּה וְאֶכְלֶתֶם לְשׁוֹבְעֵי וְיִשְׁבְּתֶם לְבֶטַח עָלֶיהָ. וְכִי תֹאמְרוּ מִה נֶאֱכַל בְּשָׁנָה הַשְּׂבִיעִית הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת תְּבוּאֹתֶינוּ. וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לְכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׂבִיעִית וְעָשִׂיתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשִׁלְשׁ הַשָּׁנִים. (כה, יט-כא)

טעם במצות יובל הוא כדי שיבטח בהשי"ת

הנה כבר האריכו כל הראשונים והאחרונים לבאר טעם ושורש מצות השמיטה, שיסוד המצוה הוא לקבוע בלב כל אחד ואחד מדת הבטחון בהשי"ת. ועי' במוש"כ החינוך (מצוה פ"ד) לבאר יסוד מצות שמיטה וז"ל, "ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה האדם שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון", עכ"ל.

דרגות בבטחון בהשי"ת

והנה בסדר הפסוקים יש תמיהה גדולה, דמאחר שאמרה התורה הקדושה, "וּנְתַנָּה הָאֶרֶץ פְּרִיָּה וְאֶכְלֶתֶם לְשׁוֹבְעֵי", אמאי חזרה התורה ואמרה: "וְכִי תֹאמְרוּ מִה נֶאֱכַל ... וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי וְגו'" הרי כבר הבטיחה התורה שיהא להם מה לאכול בשנה השביעית?

וכבר עמדו על זה המפרשים, וכתב הספורנו וז"ל, "ואכלתם לשובע - שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעה ומתברך במעיו (תו"כ בחוקתי כו, ה) ויספיקו פירות הששית גם לשובעית. וכי תאמרו מה נאכל - וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו", עכ"ל.

ומבאר מדבריו, דלאותן שבטחים בהשי"ת ולא שואלים מה נאכל, יתברכו בברכת 'אוכל קמעה ומתברך במעיו', וישארו להם פירות השנה הששית לשנה השביעית, ולא יהיה שום צורך להתעסק בריבוי התבואה. אבל לאותם אלו שאינם בוטחים בהשי"ת, ושואלין 'מה נאכל', [ושאלה זו היא רק מחסרון בטחון בהשי"ת שאינם מאמינים שהשי"ת יפרנסם בשנה השביעית, דא"כ אין מקום לשאלה זו], אינם זוכים להך ברכה. ולהם, אמרה התורה דיתברכו פירותיהן בכמות ויהיה להם גם לשנה השביעית. אבל הם יצטרכו להתעסק בריבוי התבואה, שהם לא יזכו לברכה של הבוטחים בה', דיתברך להם באיכות.

וכן האריך המלבי"ם "כי באמת יש שני מיני ברכות. א] ברכה בפירות ששנה א' תעשה תבואת שלש שנים. ב] ברכה במעיים שתספיק תבואת שנה אחת לג' שנים. והנה הברכה הראשונה קרובה אל הטבע שיש שנה מבורכת מוצאת כפי ג' שנים, אבל הברכה השנייה

היא נס. וידוע שהנס לא יעשה רק לצדיקים גמורים הראויים לזה, וכבר אמרו חז"ל דכל מי שיש לו מה לאכול היום ואומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמנה. ואיש כזה בודאי אינו ראוי לנס. וזה מבואר שברכה השניה שאוכל קמעה ומתברך במעיו טובה יותר. כי הראשון צריך לשמור תבואותיו וירא מאויבים ושללים והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון, אבל זה השני שהיא ברכה נסתרת הוא יושב לבטח בלתי מתירא, וזה פי' הכתובים. תחלה הבטיחם בברכה נסיית וז"ש ונתנה הארץ פריה ר"ל רק פרי הרגיל ובכ"ז תמצאו די ספק ואכלתם לשובע אוכל קמעה ומתברך במעיו ויספיק לשלש השנים. ובוזה תרויחו כי יושבתם לבטח בארצכם. כי לא יהי עליכם קנאת אויבים ושללים. ולא תצטרכו לשמור רוב התבואות. אולם ברכה זו א"א רק אם הם צדיקים ובוטחים בה'. אבל אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וכו' וכל מי שיש לו מה לאכול היום ואומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמנה ובלתי ראוי לנס. ואז א"א שתתנהגו בדרך הברכה הנסיית ואז וצוית את ברכה הטבעית שתעשה את התבואה לשלש השנים, שברכה זו בלתי משובחת כברכה הראשונה. כי בעלי אינו יושב כ"כ לבטח", עכ"ל. דברים נוראים!

השגחה כפי מדת הבטחון

והמבואר מכל זה, ששיעור ההשגחה על כל אחד ואחד תלוי כפי דרגת בטחונו בהשי"ת. מי שאינו בדרגה גבוהה במדת הבטחון, אינו ראוי שיעשה לו השי"ת ניסים ונפלאות. אבל מי שהוא בדרגה גבוהה במדת הבטחון השי"ת יעשה לו ניסים ונפלאות למעלה מדרך הטבע!

ובאמת, הגם שאין כל אחד ואחד עובד האדמה ומקיים מצות שמיטה ע"י שביתת שדהו, מ"מ לימוד זה נוגע לכל אחד ואחד, בכל יום ויום. כמו שמצינו דאותן שבטחים בהשי"ת ולא שואלין "מה נאכל" זוכים לברכה למעלה מדרך הטבע מכח בטחונם בהשי"ת. כן הוא לענין כל מי שבאמת בוטח בהשי"ת, ואינו דואג על פרנסת מחר, ואינו שואל "מה אוכל למחר", הרי הוא זוכה להשגחת השי"ת למעלה מדרך הטבע. אבל מי שאינו בוטח בהשי"ת, הקב"ה מסיר השגחתו מעליו, כמו שכתב החובת הלבבות (בתחילת הפתיחה לשער הבטחון) וז"ל, "שאם איננו בוטח באלהים בוטח בזולתו, ומי שבוטח בזולת ה' מסיר האלהים השגחתו מעליו, ומניח אותו ביד מי שבטח עליו", עכ"ל. וידוע דברי המדרש (הובא בנפש החיים שער א, פרק ז) וז"ל, "ה' צלך כצלך - מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך. ואם אתה בוכה הוא בוכה כנגדך. ואם אתה מראה לו פנים ועומות או מוסברות אף הוא נותן לך כך. אף הקב"ה ה' צלך כשם שאתה הוה עמו הוה הוא עמך", ע"כ.

דרגה גבוהה במדת הבטחון

המתבאר מהנ"ל שהחילוק בין אדם שהוא בדרגה גבוהה במדת הבטחון למי שאינו, דמי שהוא בדרגה גבוהה אינו שואל הני שאלות 'מה אוכל למחר'. שהרי הוא בוטח בטחון גמור בהשי"ת שהוא ית'

יפרנסתו, ואינו דואג כלל על פרנסת מחר, וע"כ לא יעלה על דעתו לשאול "מה אוכל למחר". ובאמת זהו כל מהות הבטחון, שהחובת הלבבות (שער הבטחון פ"א) כתב שמהותו של בטחון הוא - "מנוחת הנפש". ר"ל, שאינו דואג כלל. ואיתא מהגר"א (בדברי אליהו, תהלים פ: קלא) ז"ל, "שאלו לרבינו הגר"א, איך הוא מצות הבטחון בקדוש ברוך הוא? ואמר, כבר פירש לנו דוד המלך ע"ה (תהלים קלא, ב): "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי". פירוש, כמו הגמול היונק משדי אמו, כאשר ינק כדי שבעו אינו דואג אם יהיה לו מה לינוק אחר כמה שעות כשיהיה רעב, כגמול הזה עלי נפשי, שאיני דואג כלל מה יהיה אחרי שעה או ליום מחר. וזהו גם כן מה שכתוב (שם כב, ט-יא): "גל אל ה' יפלטתה יצלתה כי חפץ בו. כי אתה גחמי מבטן מבטיחי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה". וזהו שצותה התורה (שם קלא, ג): "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם", עכ"ל. הרי דברים מפורשים מפ"ק של רבינו הגר"א דעיקר יסוד ההרגש של בטחון הוא להרגיש כמו תינוק ביד אמו שאינו דואג כלל, כמו שתינוק אין לו שום הרגשה של דאגות.

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

ונראה דיש לבאר העומק בביאור מהות הבטחון. דהנה כפשוטו עצם מהותו של בטחון הוא זה שסומך ובוטח על מישהו. אולם החובת הלבבות ורבינו הגר"א כתבו שאין זה מהותו של בטחון, רק עצם ה"מנוחת הנפש". ונראה הביאור בזה, דהנה אם ילד קטן הסמוך על שולחן אביו ואמו, ובא אחד ושאל את הילד, מדוע יש לך מנוחת הנפש, ואין לך דאגות, הרי אביך ואמך אין להם פרנסה טובה כל כך, ואפשר שלא יהיה להם מהיכן להתפרנס, ומנין לך שמחר יהיה לך מה לאכול? פשוט שהקטן שאינו יודע כלל מכל הני דאגות, מיד יענה: אבי ואמי הזמינו לי לחם לאכול ובגד ללבוש זה כמה וכמה שנים, וכשם שעלה בידם לזונני ולפרנסני ולהלבישני עד עכשיו, כך יפרנסוני ויכלכלוני היום ומחר, והם שדאגו לי עד עכשיו, ידאגו ג"כ להזמין לי כל צרכי מחר.

ונמצא דקטן תמיד קאי ב"מנוחת הנפש", לא רק משום שיוודע שיהיה לו מה לאכול, רק משום שיוודע שאביו ואמו דואגים עליו. וע"כ הקטן מבין שאין זה צריך להיות דאגה שלו מה יאכל, והדאגה של פרנסת מחר הוא דאגת אביו ואמו, והם דואגים בשבילו. והקטן קאי במנוחת הנפש עד כדי כך שלא עולה על דעתו לשאול "מה אוכל למחר".

כן הוא הדין לענין הבוטח בה', הא דלית ליה שום דאגה אינו רק משום שסומך על השי"ת שיעלה ויזמין בידו כל מה שצריך לו. אלא מפני שיוודע שהשי"ת ידאג לפרנסתו ולכל צרכו כמו כל אב ואם שדואגים לבניהם. וכשיוודע שיש מי שדואג לו, נמצא דליכא שום מקום לשום דאגה בעולם, "שאינו דאגה שלי" - יש מי שדואג לי!

וכן הוא הדין לכל שאר דאגות בעולם, כמו שמובן שקטן אינו דואג כלל על פרנסתו, שזהו דאגת אביו ואמו, הוא הדין לכל שאר ענינים שיתכן לדאוג, אם מכיר שהשי"ת דואג לכל אחד ואחד, נמצא

דלעולם לא יעלה בלבו שום דאגה כלל, שאינו דאגה שלו. וכדכתיב: "השלך על ה' יהבך - והוא יכלכלך", ר"ל אם משליך הדאגה להשי"ת, ואינו דואג כלל, שהשי"ת דואג עבורו, יזכה למה דכתיב: - "והוא יכלכלך".

הבוטח בה' ישים עצמו כ'כסיל'

הנה מי שאין לו פת בסלו, ואינו דואג כלל על פרנסת מחר, והרי הוא בוטח בה' - עד כדי כך שאינו שואל "מה אוכל למחר", הרי בעיני כל העולם יחשב כ"שוטה", מדוע אינו דואג כלל על פרנסתו - "מה יאכל למחר"?!. ובאמת זו היא הדרגה הגבוהה במדת הבטחון. שהרי כבר האריך החובת הלבבות (סוף שער הבטחון) שיש עשר לשונות של בטחון והם: "מבטח, ומשען, ותקוה, ומחסה, ותוחלת, וחכוי, וסמיכה, ושבר, ומסעד, וכסל", ע"כ. והלשון העשירי הוא "כסל". והני לשונות הם כנגד העשר דרגות של בטחון כמו שהאריך החובת הלבבות שם. וכסל הוא הדרגה הגבוהה ביותר. והביאור בזה דלשון "כסל" הוא מי שבטחונו חזק כ"כ עד שאין לו שום נ"מ במצבו, בין דברים שעל פי דרך הטבע לשלא על פי דרך הטבע, והוא כאילו 'כסיל' ו'שוטה'. דלפעמים אפשר לדון דברים על פי השכל, האם שייך שתבוא הישועה או לא, פעמים לא שייך לראות הישועה על פי דרכי הטבע. אבל הבוטח בה', אין שכלו משועבד כלל לדרכי הטבע, שהקב"ה הוא למעלה מדרך הטבע, שהוא 'הכל יכול', ושייך הישועה שלא על פי דרך הטבע כמו דשייך הישועה על פי דרך הטבע. ולהאמין כן באמת, שייך רק אם ישים דעתו כמו שוטה וכסיל, שלא לדון כלל בדרכי הטבע.

המשים עצמו כבהמה זוכה לישועת ה'

איתא בגמ' חולין (ה, ג): "אדם ובהמה תושיע ה', ואמר רב יהודה אמר רב: אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה", ע"כ. וכתב הגר"א (אגדות דרשב"ח וסבי דבי אתונא) שכוונת הגמ' קאי על מי שאינו דואג על מזונותיו. דאם יבא לדון, דאם עכשיו אין לו מזונות למחר, זהו סיבה שידאג, מהיכן יבא מזונותיו. אבל מי שבאמת בוטח בה', אין לו שום דאגה כלל, שהרי הוא משים דעתו ממש כמו "בהמה", ואינו דן מה יהיה בשכלו, שהרי הוא יודע שהקב"ה הוא "הכל יכול", ויש לו כמה וכמה אופנים שיפרנסו, בין על פי דרך הטבע, ואפילו שלא על פי דרך הטבע. ומי שמישים עצמו כן כבהמה, זוכה לישועת ה'. שזהו דרגה גבוהה במדת הבטחון.

לימוד למעשה:

שיעור השגחת השי"ת לה זוכה כל אחד תלוי בדידה, אם יאמין שהשי"ת יכול להושיע בכל אופן, ואינו שואל הני שאלות "באיזה אופן שייך הישועה", הרי הוא זוכה לישועת ה' למעלה מדרך הטבע. אבל מי שאינו מאמין שהשי"ת יכול להושיע בכל אופן, הרי הוא דוחף בידים השגחת השי"ת, והשי"ת נוהג עמו רק בדרך הטבע, ואינו זוכה להשגחת השי"ת באופן למעלה מדרך הטבע. והבחירה ביד כל אחד ואחד לבחור באיזה אופן ינהג עמו השי"ת.